

De West indische Compagnie - van kolonisatie naar handel

Na een roerig bestaan van 171 jaar kwam in december 1791 een roemloos einde aan de Westindische Compagnie (WIC), “wier oprichting zooveel hartstogten en wier aanvankelijke voorspoed zulke schitterende verwachtingen had gewekt”. De Westindische Compagnie stond lange tijd in de schaduw van de historische belangstelling.

En nog steeds wordt in de geschiedschrijving de WIC als een stiefkind behandeld. Geheel onterecht. Vanaf de oprichting in 1621 tot aan het definitieve einde in 1791 liet de WIC lange en diepe sporen na in ons maritiem en koloniaal verleden.

Verovering van Curaçao door Johannes van Walbeeck in 1634

Militair werktuig

In 1621 werd de Westindische Compagnie opgericht, die de zorg voor de reeds gevestigde handelsbelangen in haar octrooigebied verdeelde onder haar onderafdelingen, de kamers. De Compagnie was verdeeld in vijf kamers: Amsterdam, Zeeland, de Maze (Rotterdam, Delft en Dordrecht), het Noorderkwartier (Enkhuizen, Hoorn, Medemblik, Alkmaar, Edam en Monnikendam) en Groningen en Friesland. Het dagelijks bestuur werd gevormd door de HerenXIX. De kamer Amsterdam hield zich bezig met Nieuw-Nederland. In de eerste decennia van haar bestaan was de WIC vooral een militair werktuig van de Staten-Generaal in de strijd tegen de Spanjaarden en Portugezen. De Compagnie was gerechtigd in de landen binnen de limieten van haar octrooi handel te drijven en bezittingen te verwerven. Zij konden overeenkomsten sluiten met inlandse vorsten aldaar, oorlog voeren en vrede sluiten al naar haar belangen dit vorderden.

Machtsontplooiing

In korte tijd veroverde de Compagnie een imperium dat zich uitstrekte over grote delen van de Westafrikaanse kust, Brazilië en de eilanden in het Caribisch gebied. Zij beheerde een uitgebreide keten forten en factorijen op de West Afrikaanse kust, van waaruit goud- en slavenhandel werd bedreven. In 1630 werd de Portugese vestiging Pernambuco, in het noorden van Brazilië, veroverd. De financiering van deze machtsontplooiing was mogelijk geworden door de onder leiding van Piet Heyn uitgevoerde verovering van een Spaans vlooteskader dat in 1628 gereed lag om vanuit Cuba de in dat jaar verzamelde opbrengst aan Amerikaanse edele metalen naar het moederland te brengen.

De verovering van Pernambuco en aangrenzende gebieden werd in 1634 gevolgd door de inname van Curaçao, Aruba en Bonaire, waar de daar gevestigde Spaanse kolonisten, slechts gering in getal, weinig tegenstand boden. Omstreeks 1640 werd het Amerikaanse bezit van de WIC nog uitgebreid met de verovering van Sint Eustatius en Saba. De heren XIX voorzagen een ruilhandel tussen het 'Nieuw-Holland' gedoopte Pernambuco en 'Nieuw-Nederland' met Curaçao als tussenstation. Naar Nieuw-Nederland dienden blanke kolonisten gezonden te worden die het landbouwkarakter van deze kolonie zouden versterken. Nieuw-Holland was voorbestemd om suiker, tabak en verfhout te produceren met uit Afrika aangevoerde arbeidskrachten.

Handelsplaatsen van de West Indische Compagnie in 1650

Piet heyn verovert de Spaanse Zilvervloot tijdens de Slag in de Baai van Matanzas (Cuba) in 1628

Slavenhandel

Aanvankelijk leek de aanvoer van Afrikaanse slaven problematisch. De vraag naar slaven onder de veelal Portugese planters in Nieuw-Holland was door de stagnatie van de aanvoer tot grote hoogte gestegen en de Compagnie bemerkte dat aan deze vraag niet kon worden voldaan door het kapen van Portugese slavenscheperen alleen. Een van de bewindvoerders van de WIC schatte dat tussen 1623 en 1636 de Nederlanders in totaal ongeveer 2300 slaven naar Amerika hebben gebracht, terwijl de Portugezen in de laatste jaren, voorafgaande aan de Nederlandse verovering, reeds 3000 tot 4000 slaven per jaar naar Brazilië verscheepten. De gouverneur van Nieuw-Holland, Johan Maurits, stelde het bestuur van de WIC voor jaarlijks zeker vijftienduizend slaven uit Afrika te exporteren, waarbij hij op een jaarwinst van meer dan twee miljoen gulden rekende.

In de praktijk echter bleek de slavenhandel van de Compagnie naar Nieuw-Holland verliesgevend. Als inkomsten voor de Compagnie waren de baten uit de kaapvaart op de Spanjaarden en de Portugezen niet voldoende om de hoge kosten goed te maken voor het uitrusten van de talloze veroverings-expedities die bijna jaarlijks naar het Caraïbisch gebied werden gezonden. De WIC slaagde er niet in haar gebied uit te breiden behoudens de verovering van een deel van het eiland Sint Maarten in 1648. Evenmin slaagde zij erin nog eens een zilvervloot te bemachtigen, zelfs kon zij na 1644 de kaapvaart niet langer volhouden wegens het algehele verval van haar oorlogsvloot. Dat het de vrede van Munster zou zijn geweest, die het einde van deze kaapvaart zou hebben ingeluid, is een misvatting.

De Compagnie had na het aflopen van haar kaapvaart geen belang meer bij een voortzetting van de oorlog en heeft zich dan ook niet tegen het sluiten van de vrede verzet.

De periode van het tweede charter van de WIC (1647-1674) laat ogenschijnlijk een teruggang zien; in wezen werd in deze periode de tering naar de nering gezet. De Compagnie verloor haar Braziliaanse bezit feitelijk in 1653, toen Recife als laatste bolwerk door de Portugezen werd heroverd. Nieuw-Nederland werd in 1664 door de Engelsen onder de voet gelopen. Het einde van de kolonisatieconceptie annex monopoliehandel betekende een heroriëntatie voor de WIC, die zich meer en meer ging toeleveren op de handel en het vervoer van twee produkten: slaven en goud. Na 1645 werd niet meteen een alternatief voor de Braziliaanse markt gevonden. Sommige slavenschepen werden door de Heren XIX naar het Caribisch gebied gedirigeerd en één schip voer zelfs van Recife via Barbados naar Nieuw-Amsterdam. Omstreeks 1650 hakten de Heren XIX de knoop door: de Nederlandse slavenschepen zouden koers zetten naar het Caribisch gebied. Zowel de directeur van het WIC-fort te Luanda als een WIC-ambtenaar op Curaçao hadden de directie van de Compagnie voorgesteld op de Afrikaanse kust en in Willemstad 'slavenbaaiers' te bouwen om het inladen en de verkoop van slaven te bespoedigen. Met name werden de Heren XIX erop gewezen dat Curaçao, vlak voor de Venezolaanse kust, een uitstekende basis zou kunnen zijn voor de doorvoer van slaven naar het vaste land.

Het Caraïbisch gebied telde echter meer mogelijkheden tot afzet van slaven dan Spaans-Amerika alleen; de Franse en Engelse kolonisten op

de Westindische eilanden hadden eveneens een groeiende behoefte aan gedwongen werkkrachten.

Replica van het WIC schip "Halve Maen"

De Nederlanders introduceerden het suikerriet in het Westindische gebied en verstrekten het noodzakelijke kapitaal om suikerplantages aan te leggen en om slaven en suikertoestellen te kopen. Na 1645 werd het stimuleren van deze ontwikkeling op Barbados, Jamaica, Guadeloupe en Martinique voor de Nederlanders nog belangrijker door het wegvallen van de suikerexporten uit Brazilië, die tot dat tijdstip de wereldmarkt hadden beheerst. Door de overgang naar de arbeidsintensieve suikercultuur nam de vraag naar slaven in het Caribisch gebied gedurende de jaren veertig van de 17e eeuw voortdurend toe.

Een groep kolonisten uit Nieuw-Holland, deels Sefardische joden, nam bij de val van het Nederlandse gezag aldaar de vlucht en vestigde zich op Guadeloupe en Martinique, waardoor de suikerteelt op deze eilanden een belangrijke stimulans kreeg. De Nederlandse handelsexpansie in het Westindische gebied kwam juist op het moment dat de vraag naar slaven daar sterk toenam. De Nederlandse koopvaart heeft er dan ook zeer toe bijgedragen dat deze regio totaal van karakter veranderde. Voor de arme blanke was geen plaats meer. De rijke planter domineerde in het vervolg de sociale structuur van West-Indië als eigenaar van voortdurend in omvang toenemende slavenmachten.

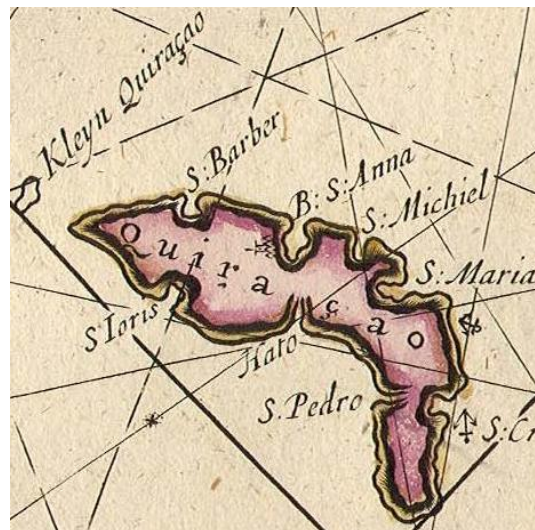
De Tweede WIC

De ontbinding van de oude en de oprichting van de nieuwe WIC in 1674 was een noodzakelijke stap geweest om de schulden van de Compagnie te saneren. Tegelijkertijd betekende dit het afscheid van een oorlogsinstrument, dat zichzelf na de beëindiging van de strijd tegen de Spanjaarden en

de Portugezen had overleefd. De nieuwe WIC zou zich op de handel moeten richten in plaats van oorlogvoering en kaapvaart bedrijven. Onder de oude Compagnie moest het koloniale bezit van de Republiek in het Atlantisch gebied nog duidelijk vorm krijgen. Belangrijke koloniën als Nieuw-Nederland en Brazilië waren al voor de ontbinding van de Eerste WIC voorgoed verloren gegaan, terwijl de bezittingen in het Caribisch gebied en op de kust van Guyana hun waarde nog moesten bewijzen. In het Atlantisch domein werd duidelijk onderscheid gemaakt tussen gebieden van de eerste en de tweede klasse. In gebieden die onder de tweede klasse vielen had de Compagnie weinig of geen zeggenschap. Tot de eerste klasse behoorden de Westafrikaanse kust van de Kreeftskeerkring tot Kaap de Goede Hoop, alsmede de eilanden Aruba, Bonaire en Curaçao.

Een jaar na de heroprichting van de WIC besloten de Staten-Generaal de haven van Curaçao officieel open te stellen voor particuliere handel en scheepvaart van Nederlandse en buitenlandse schepen. Daarmee formaliseerden de Hoogmogende Heren een situatie die reeds jaren bestond. Dankzij de status van vrijhaven kon Curaçao zich in het Caribisch gebied tot één van de belangrijkste handelscentra ontwikkelen. Voor de Compagnie betekende het aantrekken van handel en scheepvaart meer inkomsten. Naast deze belastingen op de im- en export van goederen, hief de WIC ook hoofdgelden op slaven, kolonisten en andere bewoners van de eilanden.

Maar tot 1730 vormde de slavenhandel van de Compagnie de belangrijkste bron van inkomsten. Door de voortdurende aanwezigheid van grote aantallen slaven op Curaçao, die daar verbleven om

Detail van een kaart van J. van Keulen uit 1695 waarop Curaçao onderste boven staat aangegeven.

in het kader van het asiento (contract, gesloten tussen de Spaanse overheid en handelscompagniën of particulieren tot levering van neger-slaven aan de Spaanse koloniën in Amerika) naar de Spaanse koloniën verscheept of op de vrije markt aan particulieren verkocht te worden, waren de bewindhebbers wel gedwongen goede voorzieningen te laten aanleggen. Dat betekende een behuizing voor minstens duizend slaven alsmede een goede voedselvoorziening.

Om de voedselkosten enigszins beperkt te houden, lieten de bewindhebbers verschillende plantages of 'tuinen' aanleggen. Op deze plantages had de WIC enkele honderden slaven tewerkgesteld.

Na het staken van de actieve slavenhandel waren de plantages op Curaçao voor de Compagnie nutteloos geworden en werden zij verhuurd aan particulieren. In totaal hebben de Nederlanders gedurende de 17e eeuw ongeveer 100.000 slaven overgebracht van Afrika naar Amerika en gedurende de 18e eeuw ongeveer 400.000. Het totale aantal van 500.000 slaven betekent ongeveer 5% van de omvang van het totale Atlantische slavenvervoer.

Welvaart

De eigenlijke welvaart voor Curaçao begon na de Vrede van Nijmegen die de Republiek in 1678 met Frankrijk had gesloten. De verdediging van het eiland was te sterk om door kapers bedreigd te worden en ook aanvallen van staten waarmee de Republiek in oorlog zou raken, hebben dit bezit van de WIC nooit kunnen aantasten.

Tijdens de Zevenjarige Oorlog (1756-1763) die de Fransen en Engelsen in de koloniën uitvochten, profiteerde Curaçao duidelijk van de neutrale positie die de Republiek had ingenomen. De Engelse overmacht op zee dwong de Fransen om een belangrijk deel van hun handel in het Caribisch gebied via Curaçao te laten lopen. Een tweede periode van voorspoed deed zich voor gedurende de Amerikaanse Vrijheidsoorlog, toen Curaçao en Sint Eustatius toevluchtsoorden werden voor Franse en Amerikaanse koopvaarders.

De welvaart die Curaçao in de achttiende eeuw heeft beleefd, was geenszins te danken aan het briljante beleid van de gouverneurs die het eiland bestuurden. Integendeel, veel bestuurders dachten meer aan hun eigen welvaart dan aan die van de kolonisten of de WIC. Het gouverneurschap was een aantrekkelijke functie wegens de emolumenten

die aan het ambt waren verbonden. Zo ontving een gouverneur f 1,20 voor elke verkochte slaaf en 4% van al het voedsel dat werd verkocht. Vooral in de tweede helft van de achttiende eeuw leidde het eigenzinnig gedrag van bepaalde gouverneurs tot grote spanningen onder de bevolking.

Aruba en Bonaire vielen onder het gezag van de gouverneur van Curaçao. Op Aruba waren permanent enkele soldaten gelegerd. Zij moesten toezicht houden op de Indiaanse bewoners van het eiland en voorkomen dat Spanjaarden hun invloed vanaf het vasteland over Aruba zouden uitbreiden. Economisch had Aruba nauwelijks betekenis voor de Compagnie.

Bonaire, waarop eveneens militairen waren gestationeerd, bezat enkele waardevolle zoutpannen die door de WIC werden geëxploiteerd. Tevens was op het eiland een compagnie-plantage gevestigd waar voedsel voor slaven werd verbouwd. In 1674 beschouwde de Compagnie zich ook nog steeds als de wettige eigenaresse van het eiland Tobago, dat in 1666 door de Fransen was ingenomen. Begin 1676 ondernam Jacob Binckes aanvallen op Frans-Guyana en Guadeloupe en heroverde hij Tobago. In 1678 werd het eiland door de Franse admiraal Jean Luc d'Esteés heroverd, waarbij Jacob Binckes het leven liet.

De Bovenwinden

De Bovenwindse eilanden Saba en Sint Eustatius, die in de periode 1664-1681 onder Frans en Engels bestuur hadden gestaan, werden in 1682 weer in handen van de WIC gegeven. In 1689 werd Sint Eustatius opnieuw door de Fransen veroverd, maar een jaar later hernomen door de Engelsen die het eiland aan de WIC teruggaven. In 1717 werd het

noordelijk deel van Sint Maarten aan de Fransen teruggegeven.

Aanvankelijk was Sint Eustatius een weinig waardevol bezit. Vanaf 1720 leek Sint Eustatius voor het eerst vruchten af te werpen. In korte tijd werd het eiland in dit gebied een centrum voor slavenhandel. Veel Franse en Engelse planters van de omringende eilanden betrokken hun slaven van de WIC, die ze in groten getale op Sint Eustatius aanvoerde. Maar even plotseling als de handel begonnen was, verdween hij weer in 1730. De slavenhandel was minder lucratief dan gedacht. Bovendien waren de Engelsen en Fransen steeds beter in staat om hun eilanden van slaven te voorzien. Tijdens de Amerikaanse Vrijheidsoorlog beleefde Sint Eustatius opnieuw een korte bloeitijd, die ook de Compagnie ten goede kwam. De vele Franse en Amerikaanse schepen die het eiland aandeden brachten forse bedragen op aan handelsbelastingen. De Engelsen beschouwden de Noord Amerikaanse handel via de Nederlandse eilanden in het Caribisch gebied als contrabande. Bovendien hadden zij zich geërgerd aan een saluutschot waarmee commandeur Johannes de Graaff van Sint Eustatius in 1776 een schip met de Amerikaanse vlag in top had begroet. De Engelsen beschouwden het schot als een ontoelaatbare erkenning van de Amerikaanse onafhankelijkheid. Genoemde ergernissen hebben mede geleid tot de Vierde Engelse Oorlog, die in 1780 uitbrak. In dat laatste jaar werden de bovenwindse eilanden ingenomen door de Engelse admiraal Sir George Rodney. Korte tijd later keerden de eilanden in Nederlandse handen terug, maar met de welvaart was het toen voorgoed gedaan. De WIC was niet

meer in staat om haar bezittingen in het Caribisch gebied te beschermen en naar behoren te besturen.

Het einde van de WIC

In de literatuur wordt de Tweede WIC dikwijls afgeschilderd als een organisatie die zich voornamelijk bezig hield met slavenhandel, maar economisch gezien kwam de slavenhandel op de tweede plaats. In geld uitgedrukt nam de handel in goud een veel belangrijker plaats in. Ruim 75% van de handel op West-Afrika werd door dit edel metaal in beslag genomen, gevolgd door de slavenhandel die slechts een waarde van 13% vertegenwoordigde. Gedurende de laatste jaren van haar bestaan moest de WIC in toenemende mate een beroep doen op financiële ondersteuning van de Staten. In 1788 gaven de Staten-Generaal opdracht tot het uitvoeren van een onderzoek naar de verbetering van het bestuur in de Westindische koloniën. Het onderzoek resulteerde weliswaar in een rapport met aanbevelingen, maar tot concrete maatregelen is het niet gekomen. Toen eind 1791 het octrooi afliep, namen de Staten-Generaal alle WIC-aandelen over. Na de overname werden de koloniën onder rechtstreeks bestuur van de Staten-Generaal gebracht, die daarvoor een "Comité tot de Zaken van de Coloniën en Bezittingen op de kust van Guinea en Amerika" in het leven hadden geroepen; een voorloper van het latere Ministerie van Koloniën. De Westindische Compagnie was, na een roerig bestaan van 171 jaar, roemloos ten onder gegaan.

Met behulp van de WIC konden enkele eilanden in het Caribisch gebied worden gekoloniseerd. Met name Curaçao kon zich daardoor vanaf de tweede helft van de zeventiende eeuw tot een belangrijk handelscentrum in de regio ontwikkelen.